

roly és sokan mások tartoztak ebbe a körbe. Persze az itthoni híresség még nem jelentett tábori kivételezettséget. Tolnai Simont, a híres Tolnai Világlapja kiadóját is elvitte a rettegett kék kocsis a gázkamrába, Glück Emma, a New York-i polgármester nővére is ottmaradt Mauthausenban.

Elviselhetőbb volt a külső munkán lévő szerencsések helyzete. Gyárakban, földeken dolgoztak osztrák civilekkel, akiknek módjuk volt segíteni rajtuk, sokszor éltek is a lehetőséggel és próbálták enyhíteni, különösen a gyermekek szenvedéseit. Sajnos az utolsó napokban közülük is sokan esetek áldozatul a visszavonuló SS alakulatok golyóinak.

Szemléletes a felszabadulás leírása is. Gondosan ügyeltek arra, hogy az őrség ne foglyaival együtt – bűnei színhelyén – találkozzék a szövetségeseikkel, ezért néhány nappal megérkezésük előtt más katonai vagy félkatonai (Volksturm, Hitlerjugend) alakulatokkal váltották fel őket. A halálmenetek esetében azonban sokszor ezek se bántak jobban a legyengült emberekkel, mint a fekete egyenruhás hóhérok. Nagyon sokan már az áhított szabadság közvetlen közelében pusztultak el! Hézagpótló a könyvnek az a része, amely a hazatérés viszontagságait ecseteli. Ez nem ment olyan gyorsan, ahogy várható lett volna. Várakoz-

niuk kellett, és ezalatt a szovjet csapatok vonatszámra irányították őket Szibériába. Itthon a polgári politikai foglyok egy részét a kommunista sajtó támadta, később voltak, akik az új társadalmi rend börtöneit is megjárták. Melléklet tartalmazza a foglyokkal kegyetlenkedő katonák és polgári személyek elleni perek anyagát. Megdöbbentő olvasni, hogy még a fegyverletétel után, május közepén is gyilkoltak deportáltakat.

Bibliográfia, a jelentősebb források-feldolgozások tartalmi ismertetése – beleértve az új publikációk kritikai feldolgozásait – zárja a monográfiát. Ez és a terjedelmes névmutató emeli mindkét mű tudományos és használati értékét. Szerencsés módon a gazdag dokumentáció nem megy az olvassmányosság rovására. Ezért nemcsak a kutatás, hanem az oktatás számára is ajánlható Szita Szabolcs munkája. Hozzásegít az európai történelem egyik tragikus fejezetének jobb megismeréséhez, kiemelve a magyar vonatkozásokat.

(*Pelle János: A gyűlölet vetése. Európa Kiadó, Budapest, 2001, 345 o. – Szita Szabolcs: Magyarok az SS ausztriai lágerbirodalmában. Magyar Auschwitz Alapítvány Holocaust Dokumentációs Központ - Nyugat-Magyarországi Egyetem, (ORZSE)*)

Róbert Péter

egyetemi docens (ORZSE)

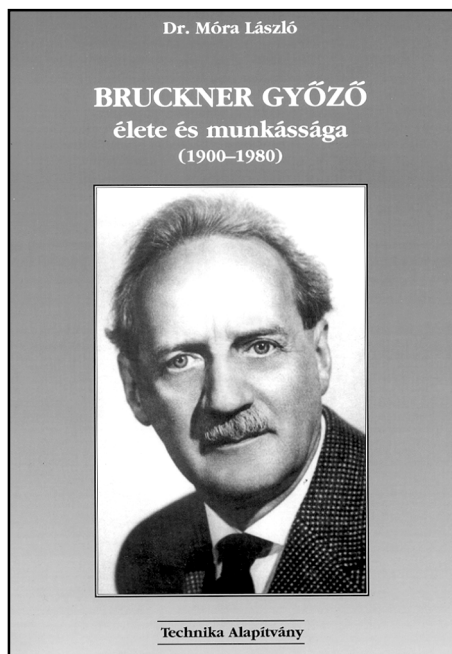
Móra László: *Bruckner Győző élete és munkássága 1900–1980*

Bruckner Győző kétszeres Kossuth-díjas egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia és a német Leopoldina Akadémia tagja, az egyik legnagyobb hatású magyar szerves kémikus, aki felfedte a lépfene (*anthrax*) bacillus ellenállóképességének titkát. Születésének századik évfordulójára értékes, számos vonatkozásban tanulságos könyv jelent meg, amelynek *Élete* című első feje-

zete bemutatja a szülőváros, Késmárk történetét és a 20. század második évtizedének gimnáziumi életét, majd a budapesti Műegyetemen végzett tanulmányait (1919–1925) és 1925-től a szegedi egyetemen doktoranduszként és oktatóként töltött éveit. Bruckner Győzőt 1928-ban „*Sub auspiciis Gubernatoris*” („kormányzógyűrűs”) doktorrá avatták. A kitüntetési gyűrű ez évben vasból készült – utalva az ország akkori anyagi helyzetére. A legígéretesebb fiatal kutatók külföldi továbbképzése azonban ekkor is folyt a Klebelsberg Kunó által létesített berlini, bécsi és római *Collegium Hungaricumokban*. Bruckner Győző

az 1926–27 tanévre ösztöndíjat kapott a berlini Collegium Hungaricumba. A könyv számos akkor, sőt a következő évtizedben ott tanuló ösztöndíjast is megemlít, akik később a magyar tudományos élet vezető személyiségei lettek.

Az 1930-as évek a szegedi tudományos-kulturális élet legendás korszaka, amikor a szabadtéri játékok indultak, Szent-Györgyi Albert Nobel-díjat kapott és olyan, már akkor jó nevű, vagy később világhírűvé lett kémikusok dolgoztak Szegeden, mint Kiss Árpád, Krámlí András, Náray-Szabó István, Szabó Zoltán, Vargha László és Vinkler Elemér. Ekkor születtek Bruckner Győzőnek a későbbi időszakra legnagyobb hatást gyakorolt tudományos eredményei is. 1937-ben állapította meg, hogy a napjainkban sokszor emlegetett lépfenebacillus tokanyaga – melyet a szegedi Ivanovics György mikrobiológus professzor izolált – α -glutaminsavból épül fel. Rámutat a könyv, hogy ez a felfedezés kedvezőbb körülmények között Nobel-díjat eredményezhetett volna. Ez volt a természetes anyagokból elkülönített első α -konfigurációjú aminosav. Az élő szervezeteket felépítő fehérjékből addig kizárólag az ezzel ellentétes térszerkezetű, β -konfigurációjú aminosavakat izoláltak. Ez a térszerkezetbeli különbség, és a Bruckner iskola által később igazolt, a természetes anyagokban ritka *gamma*-peptidkötés magyarázza a lépfenebacillus kivételes ellenállóképességét. Ismeretes, hogy a lépfenebél elpusztult és elföldelt állatok maradványai és a környező talaj még évtizedek múltán is fertőző. A lépfene bacillus tokanyaga szerkezetének felderítésével indult a magyarországi peptidkémiai kutatás. Szegedi éveiben ismerte fel a megfordítható N-O acilvándorlást, ért el alapvető eredményeket az izokinolinok szintézisében, kiterjesztette a diénszintézist az aromás vegyületekre. Ezek az eredmények évtizedekig termékenyítőleg hatottak a hazai szerves kémiai kutatásra és jelenleg is érződik hatásuk.

Rendeletek, tanrendek, rektori beszédek idézésével, tanszékvezetők és oktatók felsorolásával, a mindennapi eseményekbe való betekintéssel követi a szegedi egyetem életét. Ismerteti Szent-Györgyi Albert rektorságát és a vele kapcsolatos eseményeket, az egyetemi élet háború utáni újraindulását, az „igazolatást”. Szegedi éveit alatt választották Bruckner Győzöt az Akadémia levelező (1946), majd rendes tagjává (1949), nyerte el a Svéd Kémiai Társaság Scheele érmét (1947) és a Kossuth-díj arany fokozatát (1949). Különösen részletes *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szerves Kémiai Tanszék kétszeres Kossuth-díjas professzora* című rész.

A kutató tudós című fejezet bemutatja a magyar szerves kémiai kutatás kezdeteit. Ismerteti Bruckner gráci tanulmányútját, ahol a Nobel-díjas Pregl professzor intézetében elsajátította – majd Magyarországra hozta – a szerves mikroanalízis módszerét. Doktori értekezése (1927) kapcsán emléket állít Kiss Árpád professzornak. Itt kerülnek részletes tárgyalásra Bruckner Győző tudományos ered-

ményei: a megfordítható N-O acilvándorlás, a diénszintézis átvitele aromás rendszerekre, az izokolinok új szintézise, a lépfenebacilus tokanyaga szerkezetének felderítése és szintézise, az adrenokortikotrop hormon (ACTH) szintézise és egyéb munkái, melyek jelentős részéről már az első fejezetben is ír. Az 1950–1976 közötti időszakban Bruckner Győző volt az MTA Szerves Kémiai Bizottságának elnöke. Az ezt tárgyaló rész is sok adatot tartalmaz, nemcsak e 26 év, hanem az azt megelőző és követő időszak hazai kémiai életére, tudománytörténetére vonatkozóan is.

A professzor és szakíró című fejezet tárgyalja az Eötvös József által 1868-ban bevezetett polgári iskolai oktatást. Ismerteti az 1930-38 között óraadó tanárként, majd nyilvános rendes főiskolai tanárként a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, egyetemi állásával párhuzamosan végzett munkáját. Ezt a szegedi tanári évek, a munkatársak életrajza, majd dékáni munkájának bemutatása követi. E fejezetben is behatóan tárgyalja egyetemi munkáját (1949-70), vezetői magatartását, pedagógiai elveit. Hosszú oldalakon át foglalkozik hatkötetes *Szerves kémia* tankönyvével. Itt szerepel budapesti munkatársainak életrajza is. *Az Emlékezte* c. rész a munkatársak, tanítványok emlékezeit közli, és a Bruckner halála (1980) utáni időszak eseményeit tartalmazza.

Értékes a könyv fényképanyaga, beszédek a másolatban közreadott okmányok, bizonyítványok, kinevezési okiratok, kéziratok, dolgozat és könyvrészletek. A tanítványok közül különösen gyakran szerepel Medzihradszky Kálmán, Kucsman Árpád, Kajtár Márton és Kuszmann János. A neves kortársak közül Zemplén Gézát, Szent-Györgyi Albertet, Fodor Gábort említi legtöbbször.

A könyv forrásanyaga tehát gazdag. Kár, hogy összegyűjtésénél és Bruckner hatásának bemutatásánál a szerző figyelmen kívül hagyta a könyvből kitűnő tény, hogy Bruckner alkotó éveinek jelentősebb részét

Szegeden töltötte, itt érte el legfontosabb kutatási eredményeit is. Sajnálatos, hogy a munkatársak és közvetlen tanítványok felsorolásával befejezi a Bruckner-iskola ismertetését, a tanítványok tanítványai (a „tudományos unokák”) megemlítésére már nem tér ki. Így Bruckner hatásának bemutatása korántsem teljes, hiszen a tudományos unokák, sőt, az unokák tanítványai között is volt-van tanszékvezető egyetemi tanár, akik korábbi és jelen tudományos közleményeiket igen gyakran Bruckner Győzőre hivatkozva kezdték és kezdik. Néhány további szegedi tanítvány, vagy tudományos unoka adatai alapján teljesebb lehetett volna a munka. A könyv három fő fejezete aligha elválasztható ténykedéseket tárgyal, ezért az ismétlések gyakoriak. Ezek csökkentésével, egyes részek arányainak változtatásával és néhány adat elhagyásával bizonyára lehetett volna hely Bruckner Győző jelen időszakra gyakorolt hatásának teljesebb ismertetésére is.

A mű méltón mutatja be a magyar kémia egyik legnagyobb alakját. Bruckner Győző cselekedeteiből sugárzik a humanum. Kár, hogy mindig megalapozott javaslatait a kor döntési mechanizmusa következtében – nagy szakmai tekintélye ellenére – számos esetben nem, vagy csak nagy késéssel érvényesítették. Emberi magatartása, hivatásstudata, tudományos eredményei sokaknak például szolgált és szolgálhat a jövőben is. A könyv mindenütt bemutatja a történelmi hátteret. Stílusa kiváló, jól egyesíti a tényközlést az anekdotázó részekkel. Igen hatásos egyes események, szereplők párshavas, esetenként csak egy találó jelzővel való jellemzése.

Móra László tanulságos könyvét melegen ajánlom egyetemi hallgatóknak, oktatóknak és kutatóknak, de a 20. századi magyar oktatási rendszer és természettudományi kutatás iránt érdeklődő laikusoknak is. (*Technika Alapítvány, Bp., 2001, 220 o.*)

Bernáth Gábor

a kémiai tud. doktora, egyetemi tanár